

הרב יוסף בלאה

משגיח רוחני, ישיבת רבינו יצחק אלחנן

אמירת הלל בשחיטת הפסח ובנטילת לולב

יש הרבה שיטות תנאים בגמרא פסחים דף קיז. על השאלה הלל זו מי אמרה. באחת הברייתות רבי יוסי מצטט מחלוקת בין רבי אלעזר בנו של רבי יוסי שסובר שמשנה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים וחכמים שסוברים שדוד אמרו ומכריע כבנו על פי הסברה אפשר ישראל שחטו את פסחיהם ונטלו לולביהם ולא אמרו שירה. רש"י – מיציאת מצרים ועד דור ולא אמרו עליו הלל. וקשה להבין טענתו שאם לא היה הלל בעולם עד דוד אז ברור שלא אמרו הלל קודם לזמנו. ועוד קשה מדוע דוקא אצל שתי מצוות אלו שחיטת קרבן פסח ונטילת לולב יש הוכחה שאי אפשר שיתקיימו בלי אמירת הלל? ויש ראייה מהגמרא בפסחים דף צ: ששתי מצוות אלו דוקא; המשנה דף צה. מביא החילוקים בין פסח ראשון לפסח שני ואחד מהם שאכילת פסח ראשון טעון הלל אבל לא פסח שני, ולגבי שחיטת הפסח אומרים הלל בין בפסח ראשון ובין בפסח שני. והגמרא מפרש החילוק בין אכילת פסח ושחיטתה בשני תירוצים א) שהפסוק בישעיה – „השיר הזה לכם כליל התקדש חג” שרק לילה שנתקדש בחג דהיינו פסח ראשון ולא פסח שני שאינו חג רק קרבן מתחייב בשירה, מדבר רק על אמירת הלל בלילה אבל לא ביום ב) אפשר ישראל שחטו פסחיהם וכו' והתרוץ השנית מיוסד על אי שייכות של סברא זאת לאכילת פסח וקשה דאם אי אפשר לשחוט פסח בלא אמירת הלל מדוע אפשר לאכול פסח בלא אמירת הלל? ורש"י מפרש דכיון דדבר מצוה הוא טעון הלל אבל כמו שהרמב"ם מונה שתי מצות בשחיטת פסח ראשון ופסח שני מונה שתי מצות באכילת פסח ראשון ופסח שני.

הרמב"ן בהשגות לספר המצוות של הרמב"ם בשרש א' קובע הלכה על פי סברא זו שהלל מן התורה, שהרמב"ם טוען נגד הבה"ג איך מונה בתוך התרי"ג מצות שבעה מצות דרבנן והרמב"ן מצדיק הבה"ג לגבי מצות אמירת הלל שהלל מדאורייתא. וזה לשונו „אבל התעוררנו על ההלל מפני שאין לנו מפורש כהלל על שחיטת פסחים ואכילתו והלל של נטילת לולב דאורייתא וראשון דפסח ועצרת בכל אלו אין לנו ראייה שהם מדבריהם”. קצת קשה לשון ואכילתו שהגמרא שהבאנו חלק בפירוש בין שחיטת הפסח ואכילתו וצ"ע. מדבריו נראה ששחיטת הפסח ונטילת לולב הם המחייבים של הלל מדאורייתא, שברור לרמב"ן שההלל של שחיטת פסח דאורייתא אבל מסופק על ההלל של ראשון של פסח. וברור לו על הלל של נטילת לולב אבל מסופק על עצרת ולכאורה גם על שמיני עצרת וחול המועד סוכות בגבולין שאין בהם נטילת לולב מדאורייתא שהחיוב כל שבעה מן התורה רק מקדש.

יש מקור אחר לחיוב אמירת הלל הסוגיה בערכין דף י. רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אומר שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח ויו"ט של עצרת. ובסוגיה שם אין זכר להלל של שחיטת פסחים שבא ערב פסח או להלל של אכילת פסח שנאמר בליל פסח. ברם התוספתא בסוכה

פרק ג והירושלמי בסוכה פרק ד הלכה ה מוסיפים ולילה אחת שהיא ליל ראשון של פסח. ועיין שם בחוס' שמקשים מדוע אין מוסיפין למנין ערב פסח שאומרים הלל בשעת שחיטת פסחים, ומתרצים שזה רק במקדש. לפי פשטות הסוגיה ימים אלו מחייבים באמירת הלל כחלק מחיובי היום מדרבנן וכן פוסק הרמב"ם בהל' חנוכה פ' ג הל' ו, ז שהלל מדברי סופרים ואין חילוק בין אמירת הלל בחנוכה לאמירת הלל בסוכות או שבועות. ועיין בראב"ד שם שיש עשה מדברי קבלה – השיר יהיה לכם וכו'. שלימד על פי הגמרא שם שמדבר על אמירת הלל בכל יום טוב ולא רק בליל פסח. והמגיד משנה מסביר על פי הסוגיה בערבי פסחים שנביאים תקנו הלל על כל צרה כשנגאלין ממנה אבל לאמרו בימים קבועים מדרבנן הוא.

ענין אמירת הלל בליל פסח כחלק מן הסדר שהמחלוקת על אופן חלוקו לשני חלקים היא בין בית הלל ובית שמאי במשנה בערבי פסחים, ודברי הירושלמי על אמירת הלל בבית הכנסת אחרי מעריב, תופס דיון ארוך וכבר דנו בה הראשונים והאחרונים. ונחוץ לדברינו רק הנקודה שמסכימים שאין אכילת הפסח המחייב של אמירת הלל, אלא שאומרים הלל בשעת אכילת הפסח מטעמים שונים. או מטעם גאולה שמשמע מהפסוק השיר הזה לכם וכו' שמדבר על הגאולה, או שזה חלק ממצות ספור יציאת מצרים שכולל מלבד ספור מעשה של היציאה גם חיוב להודות ולהלל ולשבח להקב"ה. [ועיין בלשון הרמב"ם בהל' חמץ ומצה פרק ח הל' ה] ורב האי גאון מסביר שאין אומרים ברכה על אמירת הלל בסדר שהלל בליל פסח קיום שירה ולא אמירה כשאר חיובי הלל. המאירי בפסחים סובר שהלל של אכילת פסחים קיום במצה – בלחם עוני – לחם שעונים עליו דברים הרבה. אם נעיין ברמב"ם בהלכות קרבן פסח נראה החילוק בין תיאור שחיטת קרבן פסח שמפרש אמירת הלל באריכות, לתיאור אכילת פסח שאינו מזכיר הלל בפירוש ורק מזכיר שכבר בארנו בהלכות חמץ ומצה שהוא טעון הלל באכילתו, דמראה ששיטתו שעיקר קיום הלל בשעת אכילת פסח חלק מן מצות ספור יציאת מצרים, שמפרש דברי רבן גמליאל כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמישה עשר לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור שיש בשלש אלו קיום ספור יציאת מצרים. [הל' חמץ ומצה פרק ז, הל' ה].

ואפילו אם נאמר בדברי הרמב"ם שיש קיום במצות אכילת הפסח של אמירת הלל, ברור ששיטתו גם לענין שחיטת הפסח ונטילת לולב שאמירת הלל קיום במצות אלו ואין מדאורייתא שום מצות הלל בתורת עצמה. לגבי שחיטת הפסח אפשר לפרש אמירת הלל. יש מחלוקת בין רש"י והרמב"ם מי אומרים הלל, לפי רש"י הכתות המביאות דהיינו ישראל, ולפי הרמב"ם הלויים ככל שירה במקדש, ואף תוס' סוברים כרמב"ם. בכלל, קרבן פסח קרבן מיוחד במינו, ואינו דומה לא לקרבן יחיד שהלא כל קהל עדת ישראל מחויבים להקריב קרבן פסח ודוחה שבת, ולא לקרבן צבור שתמיד בא מכסף של תרומת הלשכה ומובא בעד הצבור. ואפילו עולות ראיה ושלמי חגיגה אינם דומים לפסח שנשים ועבדים פטורים מהם וגם פטור אלם וסומא וחגר ועוד. [עיין ברמב"ם בהלכות חגיגה פרק ב הל' א, ד] ואין חיוב על כל קהל ישראל. וגם ענין פסח שני, שמי שלא הביא הקרבן בזמנו יכול להביאו בזמן אחר לא נמצא אצל שאר המצות. גם יש חשיבות מיוחדת לשחיטתה שרק לגבי קרבן פסח שחיטת הקרבן מצוה בפני עצמה ואינה רק חלק מעשיית סדר הקרבן. הרמב"ם מונה שחיטת הפסח בזמנו וגם שחיטת פסח שני כמצוות, והגמרא בקידושין דף מב. סובר ששחיטת הפסח דין של שליחות. ואם כן אפשר לפרש שמצות שחיטת פסח שמקורו שחיטת פסח מצרים שהיא חלק

מגאולת מצרים והוי מצוה מיוחד במינו, מצריך גם כן אמירת הלל בתורת שיר ושבח להקב"ה על גאולת מצרים. ובוזה יתורץ קושית התוס' בפסחים דף סד. הלא אין אומרים שירה אלא על היין ואין נסכים בקרבן פסח. אבל אין זה מספיק למצות נטילת לולב שאין מצותה קשורה עם גאולה.

המשנה בסוכה דף לז: היכן היו מנענעין בהודו לה' וכו' הגמרא מקשה נענוע מאן דכר שמיה ומתרץ התם קאי כל לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע ומפרש רש"י אלמא מצוה לנענע וגם הגמרא קורא לנענועים בתוך הלל שירי מצוה. ברם לפי הר"ן והמאירי עיקר הנענועים בארבע מינים באים בשעת הגבהתם והנענועים בשעת הלל הם רק מדרבנן. אבל הרמב"ם בהלכות לולב פרק ז הלכה ט מזכיר נענועים בשעת הלל ופשטות לשונו שהנענועים שנעשו בשעת אמירת הלל קיום מדאורייתא. ועיין בהגהות מיימוניות שם, שמביא מחלוקת בין הראב"ה ורבינו שמחה אודות הנענועים ושיטת רבינו שמחה שאין נענועים כלל בשעת הגבהת הלולב. לשון הרמב"ם ומצוה כהלכתה וכו' מתאים לאפשר ישראל שחטו פסחיהם ונטלו לולביהם ולא אמרו שירה, אבל עדיין יש להבין מדוע נענועים בשעת אמירת הלל משלים מצות נטילת לולב.

הפסוק בויקרא פרשת אמור – „ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים“. כולל מצות נטילת לולב בגבולין יום אחד ונטילת לולב במקדש שבעה ימים יחד והרמב"ם מונה כמצוה אחת. ולשונו – ליטול לולב במקדש כל שבעת ימי החג שעיקר המצוה הנטילה במקדש. ונראה שהצירוף בק נטילת לולב ואמירת הלל מקיים „ושמחתם לפני ה'“ שמצות שמחה במקדש דוקא על ידי שירה והנענועים המעשה המצרף. וכאן יש מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן שלפי הרמב"ם אמירת ההלל קיום במצות לולב אבל אין ההלל מצוה בפני עצמה, ולפי הרמב"ן הנענועים בשעת הלל מקשר שתי המצוות הנפרדות נטילת לולב ואמירת הלל ואם אין מצוה באמירת הלל אין מה לקשר עם מצות לולב. ויש אותו מחלוקת לגבי שחיטת פסחים שלפי הרמב"ם ההלל קיום במצות שחיטת פסח. והרמב"ם לשיטתו שרק הלויים אומרים הלל דהוי חלק מן עבודת המקדש, ואין ההלל מצוה בפני עצמה. וממצות לולב במקדש נתפשט חיוב נענועים בשעת הלל אף בנטילת לולב בגבולין ביום ראשון כיון שהם מצוה אחת.

ועכשיו יש להבין סברת הגמרא – „אפשר ישראל שחטו פסחיהם ונטלו לולביהם ולא אמרו שירה“. שיש קיום מיוחד לקשר מצות של מועדים עם מצות אמירה שקשור עם קדושת היום כמו שמצות מצה קשור עם מצות סיפור יציאת מצרים על ידי לחם עוני – לחם שעונים עליו דברים הרבה. וממרא של רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו – פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובתו. ויש מחלוקת ראשונים אם החסרון במצות ספור יציאת מצרים או במצות פסח מצה ומרור. [ועיין בפירוש החומש לרמב"ן על מקרא קדש] ובוזה יש לחלק בין מצות נטילת לולב למצות סוכה שסוכה בעצמה מראה על חג סוכות אבל אין במעשה נטילת ארבע מינים שום קשר אינטגרלי עם סוכות. ואפשר בזה להסביר שיטת הרי"ף שאסור לדבר בין אמירת הברכה על תקיעת שופר עד שגומר התקיעות על סדר הברכות, אע"פ שכבר יצא מצות שופר בתקיעות דמיושב. שיש קיום לקשר מצות שופר עם תפילת ראש השנה – מלכיות זכרונות ושופרות, אע"פ שלגבי שופר הקיום רק מדרבנן שהברכות רק מדרבנן.

באמת יסוד זה שיש קיום של צירוף שתי מצוות נפרדות נחחדש בבעל המאור בסוף ראש השנה כשחולק על שיטת הרי"ף שהבאנו, כשמסביר הגמרא במנחות דף מא. אודות תפילין, לא סח מברך אחת סח מברך שתיים שיש שתי מצות של תפילין של יד ושל ראש וכל אחת קובע ברכה לעצמה, אלא שיש קיום להניחם יחד הנובע מן הפסוק „והיה לאות על ירך ולזכרון בין עיניך“ שצריך זכירה שתהא תיכף תפילה של ראש לתפילה של יד, כדי שתהא הויה אחת לשניהם. וכשסח בין תפילה לתפילה צריך למשמש בתפילין של יד וחוזר ומברך ומחזקו ואז מניח תפילין של יד ותפילין של ראש בהויה אחת.